

ЛИЧНИ ДНЕВНИЦИ В ЕВРОПЕЙСКИ БИБЛИОТЕЧНИ КОЛЕКЦИИ

Асен Георгиев Георгиев

Анотация. Докладът има за цел да разгледа личните дневници като важна част от специалните библиотечни сбирки. Прави се опит да бъде изяснен произходът и развитието на феномена „водене на дневник“.

Ключови думи: лични дневници, произход и хронология на развитието на личните дневници, типология на личните дневници.

PERSONAL DIARIES IN EUROPEAN LIBRARY COLLECTIONS

Asen Georgiev Georgiev

Abstract. The paper is trying to show the importance of private diaries as part of special libraries collections. There has been undertaken an effort to show the origin and development of personal diaries through the centuries and their typology.

Keywords: personal diaries, origin and development of personal diaries, typology of personal diaries.

* * *

„Кой ще ме убеди, че дневник се води за самия себе си? За себе си – да, но и за някой друг, дори когато си сигурен, че писаното от тебе не ще влезе в книга и не ще стигне до общественото съзнание.

Този друг може да е обикновен любител на архивите или просто случаен човек. Пишеш, значи търсиш досег до едно друго съзнание, при риска, разбира се, да не стигнеш до него, досущ както е и при другите автори.“

Борис Делчев¹

¹ Делчев, Б. (1995). Дневник / състав. Марияна Фъркова. София : Народна култура.

„...те са по-добри от романите, по-точни от историята, и от време на време по-драматични от пиеса.“²

Спецификата на личните дневници е слабо осветена в българската научна литература. Цари съгласие, че личният дневник е жанрово неопределен, защото съдържа в себе си елементи на много други жанрове според А. Алипиева (1) и Ив. Знеполски (2). Дватама български изследователи сочат, че личният дневник оформя времето в хронология и регистрира видяното и чутото на момента. Алипиева го определя и като субективен жанр, в който съставителят (ако има такъв) внася допълнителен субективизъм. Разбира се, всичко в този случай опира до съвестта на съставителя и усета му да подбере най-важното, ако се налага дневникът да бъде издаден в осакатен вид. Биографичното и личното в дневниците е мозаечно структурирано и пречупено през авторовата гледна точка, пише А. Алипиева (1). Днес онова, което наричаме дневник, представлява лично творчество, създавано повече или по-малко насаме, има известна периодичност, ясно посочвана с дати. Естествено има и изключения от това правило.

В своя дневник Борис Делчев от 1953 до 1971 г. поддържа две поредици. „Едната, в която последователно и възможно най-кратко изрежда всичко, направило му впечатление през деня. И друга, озаглавена „В късни часове“, където се спира по-подробно и цялостно на по-интересни моменти, вероятно с оглед на бъдеща по-подробна работа върху тях“³.

Дневникът, какъвто го познаваме днес, не води началото си от някакво отделно историческо развитие или събитие. На Запад протестантската реформация и разширяването на грамотността са една от движещите сили.

Най-ранните съществуващи дневници са от края на 16. и началото на 17. в. Сигурно има и по-раншни опити, обаче самата дума „дневник“ подсказва воденето на записки и поддържането на ежедневен отчет за собствените достижения, взаимоотношения и наблюдения.

Страниците на дневника съдържат описания и коментари на събития, които обикновено са се случили едновременно с времето на тяхното записване. Те разкриват поведението, ценностите и чувствата на участниците в тези събития, като авторът винаги е в центъра на разказа. Това е модерният смисъл на думата дневник, който се заражда във втората половина на 17. в.

Обаче корените на модерните дневници са в Античността Носке (3); Lejeune (4). Lejeune смята, че макар да няма доказателства за съществуването на лични дневници в Римската империя, някои форми на дневници (в смисъл

² Ponsoby, Arthur. (1923). English Diaries: A Review of English Diaries from the Sixteenth to the Twentieth Century with an Introduction of Diary Writing. London : Methuen & Co. Ltd.

³ Пак там.

на редовни вписвания) се използват още по това време. Той припомня съществуването на официални, публични дневници на римската администрация, наричани *acta*: *acta civilia* (обществени документи); *acta forensia* (всички наредби, закони, резултати от избори и др.); *acta militaria* (легионите имат собствени счетоводни книги и дневници за своето предвижване); съдебни дневници. Има и два други вида дневници, принадлежали на частни лица, обикновено глави на семейства или управители на домакинства: книги за приходи и разходи; семейни хроники (*commentaria*), в които се записват ежедневните събития в домакинството.

В древността съществува загриженост за собственото „аз“; за проучване на собственото съзнание с цел да овладееш „своето аз“. Писмата на Плиний Млади и „Към себе си“ на Марк Аврелий са ярки примери за това.

През Средновековието властва хрониката, която се смята за предходник на католическите и протестантски религиозни дневници.

През 16.–17. в. грамотността на Запад достига невиджани висоти. Макар писането и четенето да остава привилегия на по-заможната част от обществото, грамотността обхваща не само духовенството, но и значителен дял от градските миряни във Франция, Англия и Германия. С нарастването на грамотността започва и широкото разпространение на печатни материали, а безгласното четене става все по-популярно. За разлика от четенето на глас, което в продължение на дълъг период е единственият начин на четене, безгласното четене окуражава размишленията насаме. Това позволява на индивида да формира лични преценки за заобикалящия го свят, основаващи се на прозрения, добити от книги и брошури. Четенето наум освобождава човек от традиционните посредници и обществените ограничения в средновековния свят. Така разбирането се превръща в лично, частно преживяване, а не колективен, публичен акт.

Разпространението на печатни материали сред една по-широка публика помага за проправянето на пътя за различни протестантски реформистки движения през този период в Европа. От края на 16. в. постоянен поток от верски наръчници се излива в реформираните страни, където се отглежда нов вид радикално лично благочестие. На читателите на тези наръчници се предписва диета от ежедневни молитви, медитация и самонаблюдение. Нещо повече, окуражават ги да водят писмен отчет за своя духовен напредък, да очертават пътя на духовния си живот и да записват всяко отклонение от този път в страниците на своя дневник.

В своя трактат за набожността „Вечният покой на светците“⁴ (1650), протестантският проповедник Ричард Бакстър съветва стремящите се към святост

⁴ **Baxter**, Richard. *The Saints Everlasting Rest* / abridged by Benjamin Fawcet. – Exeter, 1835 [Viewed 17.VI.2018] Available from <https://archive.org/stream/saintseverlastin1835baxt#page/n3/mode/2up>

всяка вечер да пишат и да признават личните си чувства. Трябвало да носят тези „сметки“, когато отиват на изповед. Приблизително по същото време Айзък Амброуз предлага в своята „Прима – първите неща в съотношение със средните & последните неща“ (1654)⁵ „след вечеря, когато си легнете и сте готови да заспите... разполагате с голям покой и тишина, без присъствието и смущението от чужд човек, тогава издигнете Трибунал за вашата собствена Съвест“. Предлага по-нататък след дълъг размисъл и „отчитане“ на „процесите“, те да се преброят в „регистър“, така че разкайващият се да може да размишлява и по-нататък за ежедневно си държане към Бог.

В дневника, воден от 1656 до 1678 г. английската виконтеса Елизабет Мърдонт записва своите ежедневни слабости и предано се моли за своето семейство. През 1657 г. разработва сложна класификационна система, която ѝ позволява да контролира по-добре своите цели. Разделя дневника си на две колони: едната, озаглавена „Да благодаря за...“, а другата: „Да моля прошка за...“. В първата записва всички добродетелни постъпки, които извежда от Бог: „Благославям моя Бог, че ми даде търпение да понасям съпруга си, когато е в избухливото си настроение“. Във втората изброява своите лични грешки: „Днес съгреших, като пропуснах своите лични молитви тази сутрин и се отдах на празни приказки; както и на суетното желание да бъда смятана за хубава“.

Подобни верски дневници отразяват силно ретроспективната, самоаналитична религиозност на протестантите през 17. в. особено квакерите, презвитерианците и пуританите, които са живели в общество, в което животът на този свят и спасението в другия са несигурни.

Много по-често срещани обаче са дневници, подобни на водените от техните съвременници Ралф Джослин⁶ и Джон Евлйн⁷, в които молбите и молитвите са смесени с лични коментари за обществени и частни събития като възстановяването на монархията, Лондонския пожар, смъртта на съсед или раждането на дете. Типичните записи са подобни на тези от дневника на Джослин: „28 януари 1665. Не знаех, че това е започнало в началото на годината, дано Бог си спомни за мен за мое добро, когато не гледам право към него: намаляване на чумата в Колчестър до 36; Лондон 272⁸, от чума 79“ и на „8 юли 1666. Добър е Господ в началото на сезона. Бях обвинен, че съм пропуснал кулминацията на постите; под тъжното небе надеждата ми е, че Бог ще ме обезщети и той го направи. Лондонската чума, 35, общо 202. Колч. 175: чумата бушува

⁵ Ambrose, Isaac. *Prima, the First Things in reference to the Middle & Last Things*. – Glasgow, 1737. [Viewed 17.VI.2018]. Available from <https://archive.org/details/primafirstthings00ambr>

⁶ Josselin, Ralph. (1908). *The Diary of Reverend Ralph Josselin* / Ed. E. Hockliffe. London : Offices of the Royal Historical Society.

⁷ Evelyn, John. (1890). *The Diary of John Evelyn* / Ed. W. Bray. London : Gibbings.

⁸ В града се издава бюлетин за починалите. В случая от общо 272 от чума са починали 79 души.

на много места из страната, врагът ни предизвиква в морето, нашата флота не е готова, заплашва ни нахлуване⁹, съветниците ни са разединени, много сме ниско в уважението на която и да е нация“.

Най-известният дневник от това време (1660–1669) е този на английския държавен служител Семюъл Пийпс¹⁰. В много отношения Пийпс е изключение от масата на водещите дневници през 17. в. Той не започва да пише с намерението да покаже светлите и тъмните страни на своя характер чрез самоанализ и саморазкриване. Нито има намерение да осмисля божествения план за човечеството. Не особено разпален англиканец Пийпс се интересува повече от ядене, пиене и жени, отколкото от Бог. Макар в дневника си да отбелязва редовното посещение на църквата и интереса си към теологията, не по-малко често пише за ненаситните си очи, търсеци красивите жени, и своите изневери. Така на 1 октомври 1666 г. пише без угризения: „Отидох в Уайтхол и чух, че Бети Майкъл е в тази част на града; и така останах, стараейки се да я срещна и заведа въщи: но тя не дойде, затова изгубих целия си следобед. Приятно беше, че взех друга красива жена за нея и я плеснах по бедрото, като наистина смятах, че е тя“.

Пийпс явно е човек на реда, за когото записването на данни е част от изкуството на живота. Очевидно изпитва нуждата да запази в страниците на своя дневник всяко преживяно удоволствие, така че да се превърне в спомен за неговия живот. Пише за участието си в празненства, за хубавата мелодия, която е чул, за пиесата, която е гледал и му е харесала или не, за красивата жена, която е зърнал в черквата. Отбелязва и неприятни случаи, каквито са болките в кръста от чувствителните му бъбреци. (Изваждат му камък и той всяка година отбелязва с празненство случая, защото по онова време да оцелееш след такава операция е малко чудо.); за махмурлука си след като е прекалил с виното и за такъв случай като този на 12 януари 1669, когато съпругата му Елизабет се опитва да го накаже за неговото женкарство: „Мълчи и аз от време на време я подканям да дойде в леглото. Тя изпадна в ярост, че съм бил мошеник и я лъжа. Около десет часа дойде откъм моята страна на леглото, дръпна завесата и с клещите нагорещени до червено, направи движение сякаш иска да ме щипне...“.

Дневникът на Пийпс е забележителен със своята откровеност и интерес към детайлите, с отчетливия авторов глас и начин на разказване. Той позволява на модерния читател да надникне в един свят на прага на големи социални, културни, икономически и идеологически промени.

Интроспективното водене на дневник води до по-прозаична, утилитарна форма на записване, родена в светското общество. По форма тези дневници са сбити и точни, страниците им са пълни с кратки бележки за събития, от-

⁹ Става дума за Втората холандска война, за която разказва и Пийпс.

¹⁰ **Pepys**, Samuel. The Diary of Samuel Pepys. [Viewed 27.06.2018] Available from <https://www.pepysdiary.com/>

насящи се до здравето на пищеция, заниманията му, неговите бизнес дела, покупки, разговори, пътувания и дори времето. Очевидно са водени като средство да се документират фактите и отразяват идването на новото време, което е не по-малко отдадено на религията, но все повече и повече е погълнато от държавните дела, вътрешните работи, природните явления, проучванията, научните открития и търговията. Английският учен и изобретател Робърт Хук смесва в своя дневник (1672–1692)¹¹ фрагменти от ежедневните събития с емпирични доказателства от физическия свят.

Анонимен автор на дневник от XVIII в. изпълва своя „Универсална касова книга и нюкасълски джобен дневник“¹² с прегледни списъци на забележителни люде, закони, приети от парламента, местни конни състезания и ежегодните панаири. Тук трябва да се спомене, че вече става дума за печатна джобна касова книга със страници, отделени за дневникови записки, която през 1770-те години се продава за 1 шилинг и 6 пенса. Друг по-необикновен пример е дневникът на родения в Англия търговец Семюъл Сювъл. В продължение на 35 години Сювъл води два дневника. Единият е хроника на колониалния живот в Америка от гледната точка на съпруг, баща, бизнесмен и набожен пуритан. Тази част има всички характеристики на верски дневник. Другият предлага описания на материални обекти: от монета или сако до косъма на конска опашка и поднесеня вкусен обяд. Двата дневника са един до друг в общо книжно тяло.¹³

Дневниците от този вид се развиват на основата на нарасналите познания по счетоводство и отчетност, които много рано се вкореняват в християнското усещане за живота.

През 19. в., когато според мнозина е техният зенит, дневниците продължават като домашни отчети, в които се отбелязва раждането на деца, смъртта и женитбите заедно с шаблонни теми като времето.

С напредването на времето дневниците се превръщат в инструменти за проучването на собствения „аз“, на изразяването му и неговото изграждане. Процесът на самонаблюдението се приспособява към ритъма и изискванията на индивидуализма, капитализма, национализма и индустриализацията – характерните черти на модерното общество. Дневникът се превръща в пространство, където самоличността се измисля и изгражда. Водещите дневник вече не са отделени от личните си преживявания в името на религиозната оценка или оставяни в периферията, когато изброяват своите постижения през деня. Вместо това те вече са във фокуса на своя собствен дневник.

¹¹ Hooke, Robert. Diary. [Viewed 27.06.2018] Available from https://search.lma.gov.uk/scripts/mwimain.dll/144/LMA_OPAC/web_detail/REFD+CLC~2F495~2FMS01758?SESSION_SEARCH&utm_source=lma&utm_medium=website&utm_content=robert-hooke&utm_campaign=news#?c=0&m=0&s=0&cv=0&z=0.2241%2C0.5428%2C0.5519%2C0.4175

¹² Pensonby, Arthur. More English Diaries...

¹³ Пак там.

Това търсене на собственото „аз“ в страниците на дневника се подхранва от няколко външни фактори. През 19. в. наблюдаваме още едно рязко нарастване на грамотността. Нараства четенето за удоволствие, а жените стават ненаситни консуматори на любовни романи. Преживяването на романтична любов дори само в страниците на книга, подхранва идеала на едно съществено „аз“, което днес наричаме индивидуалност.¹⁴

Воденето на дневник през 19. в. отразява това избуяване на романтизма, който окуражава отбелязването на мечтания като част от проучването и изграждането на собствена индивидуалност. Дневникът на Хариет Бъртън, който тя води от тринадесетата до седемнадесетата си годишнина, е текст, напоен с романтични разкрития, типични за това време. Макар да вярва, че нейните страсти са неестествени за млада девойка на нейната възраст и си представя как „всички ще се смеят на идеята едно дете на четиринадесет да обича“, тя ги намира за твърде сладки. По време на лятна ваканция в Онеонта, Ню Йорк, тя пише: „Днес съм в много весело настроение и едва успявам да съдържам наперения си дух достатъчно, за да мога да пиша, както свидетелстват тези драсканици... Съзнанието ми е толкова пълно с планове, които няма да се сбъднат, че съм почти полудяла. Чувствата ми към другите хора... станаха толкова противоречиви, че се откъснаха от тясната клетка на вътрешното ми „аз“ и намират отдушник в луд летеж из цялата къща“¹⁵.

Разбира се, възниква напрежение между законите на романтизма и религиозния морал на по-раншната и дълбоко вкоренена традиция. Развитието на здрав морален характер се превръща в основно занимание през 19. в., особено сред буржоазията. Дневниците придобиват ново значение като регулатори на поведението и свидетелства за съхранената добродетел.¹⁶ Юношите и особено момичетата са насърчавани да водят дневници като средство за дисциплиниране на „аза“ и предпазване от безделието. В издание от 1878 г. детското списание „Св. Никола“ внушава, че основната полза от воденето на дневник е „че учи на навици за ред и редовност“¹⁷.

Появата на отчетлива средна класа също води до лична идентичност с викториански окраски. Наетата прислуга позволява на средната класа да има повече свободно време, в което да задоволява личните си интереси и удоволствия, защото сега разполага с хора, които вършат домашната работа. В този контекст воденето на дневници се явява за буржоазията като нужен ритуал.

¹⁴ **Lystra**, Karen. *Searching the Heart: Women, Men and Romantic Love in Nineteenth Century America*. Oxford and New York : Oxford University Press, 1989. [Viewed 28.06.2018] Available from https://books.google.bg/books?id=W4abVNsMS54C&pg=PA12&hl=bg&source=gbs_toc_r&cad=4#v=onepage&q&f=false

¹⁵ **Hunter**, Jane. *Inscribing the self in the Heart of the Family: Diaries and Girlhood in Late-Victorian America*. – In: *American Quarterly*, 44 (1992), p. 68.

¹⁶ Пак там.

¹⁷ **Jerome**, W. S. *How to Keep a Journal*. In: *St. Nicholas*, 5 (October 1878).

Питър Гей посочва „деветнадесети век като златен за дневника“, твърдейки, че дневниците стават почти задължителни спътници на класа, надарена със свободно време¹⁸.

По това време се появяват и пътническите дневници заради нарастването на пътуванията за удоволствие. Те често надхвърлят обективните наблюдения със създаването на субективни разкази за места и хора.

Дневниците са до голяма степен средство за справки и служат за репозиториум на личните спомени.

Този вид дневници се появяват в Англия през 16. и 17. в., по-късно в Германия и едва тогава във Франция. Alaszewski (5) поставя хрониките на границата между обективното и субективното като предходници на модерните дневници. Такива са англосаксонските хроники, водени редовно от монаси в манастирите (10. в.).

ЛИТЕРАТУРА

- Алипиева, А. Дневниците на българските писатели и критици от втората половина на XX в. : текст и контекст. София : Просвета, 2007. [Alipieva, A. Dnevnicite na balgarskite pisатели i kritici ot втората polovina na XX v. : tekst i kontekst. – Sofiya : Prosveta, 2007.]
- Това е моето минало 1944–1989 : спомени, дневници, свидетелства : т. 1–3 / състав. И. Знеполски. – София : Ciela, 2010–2015. [Tova e moeto minalo 1944–1989 : spomeni, dnevnici, svidetelstva : t. 1 - 3 / sastav. I. Znepolski. Sofiya: Ciela, 2010–2015.]
- Hocke, G. R. (1963). *Das Europäische Tagebuch*. Wiesbaden: Limes, 1963.
- Lejeune, P. *Counting and managing*. – В: Lejeune, P. *On Diary* / eds. J. D. Popkin, J. Rak. – Honolulu: University of Hawaii Press, 2009. p. 51–59.
- Alaszewski, A. (2006). *Using Diaries for Social Research*. London: Sage.
- Cucu-Oancea, O. *Using diaries – a real challenge for the social scientist* : [poster presented at The Lumen International Conference Logos Universality Mentality Education Novelty]. – In: *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 2013, vol. 92, с. 231–238.
- Görner, Rüdiger. (1986). *Das Tagebuch : eine Einführung*. – Zürich.
- Allport, G. W. (1942). *The use of personal documents in psychological science*. New York : Science Research Council.
- Lejeune, P. *How Do Diaries end?* – In: *Biography: An Interdisciplinary Quarterly* 24. 1 (Winter 2001): 99–113.

¹⁸ Gay, Peter. (1984). *The Bourgeois Experience, Victoria to Freud: Education of the Sences*. Oxford and New York : Oxford University Press, p. 446–448.

- Динеков, Петър. Дневници 1933–1992. Т. 1, 1933–1937; 1958–1966 / състав. Асен Георгиев. София : Нац. библ. „Св. св. Кирил и Методий“, 2015. [Dinekov, Petar. Dnevniksi 1933–1992. T. 1, 1933–1937; 1958–1966 / sastav. Asen Georgiev. – Sofiya : Nats. bibl. , ‘Sv. sv. Kiril i Metodiy‘, 2015.]
- Стоянови, Стефан и Таня. Радой : смутителят на реда и тоягата на властта. – София : Изток Запад, 2013. [Stoyanovi, Stefan i Tanya. Radoiy : smutitelyat na reda i toyagata na vlastta. – Sofiya : Iztok Zapad, 2013.]
- Георгиев, А. Кой нормален човек се интересува от досиета. Дрън-дрън. Разсмивате ме. – В: Библиотека. Год. 21, бр. 2 (2014), с. 103–109. [Georgiev, A. Koy normalen chovek se interesuva ot dosieta. Dran-dran. Razsmivate me. – V: Biblioteka. – God. 21, br. 2 (2014), s. 103–109.]
- Константинов, Константин. Път през годините. Т. 3, Неиздадени спомени / състав. Асен Георгиев. – София : Нац. библ. „Св. св. Кирил и Методий“, 2011. [Konstantinov, Konstantin. Pat prez godinite. T. 3, Neizdadeni spomeni / sastav. Asen Georgiev. – Sofiya : Nats. bibl. , ‘Sv. sv. Kiril i Metodiy‘, 2011.]
- Страшимиров, Антон. Без любов животът е една отвратителна безсъдържателност : непознатият Антон Страшимиров / състав. Асен Георгиев. – София : Нац. библ. „Св. св. Кирил и Методий“, 2015. [Strashimirov, Anton. Bez lyubov zivotat e edna otvratitelna bezsadarzhatelnost : nepoznatiyat Anton Strashimirov / sastav. Asen Georgiev. – Sofiya : Nats. bibl. , ‘Sv. sv. Kiril i Metodiy‘, 2015.]